

Süüvides jonni jätmata avamaks sõnajärjemustreid

des-, *mata-* ja *maks-*konverbitarindi sõnajärg

CARL ERIC SIMMUL

1. Konverbitarind ja sõnajärg

Käsitlen artiklis eesti keele *des-*, *mata-* ja *maks-*konverbitarindi sõnajärge, mille varieerumine on pälvunud tähelepanu seoses nn lauselühendite keerukaks peetavate komareeglitega (Erelt 2019: 150–154; EKK: SÜ 137). Siin käsitlen seda nähtust teise nurga alt, andes ülevaate teguritest, mis mõjutavad konverbitarindi sõnajärje varieerumist kirjakeeles.

des-, *mata-* ja *maks-*tarindi sõnajärjes varieerub nii tarindi asukoht põhilause suhtes kui ka konverbi asukoht tarindis. Näitlikustan varieerumist *des-*tarindiga, mis võib paikneda põhilause ees (näited 1, 5), järel (näited 2, 3) ja sees (näide 4). Konverb võib paikneda tarindis esimesel (näited 2, 5) ja viimasel kohal (näited 1, 4) või esineda üksi (näide 3). Tarindi sees laiendite vahel paikneb konverb väga harva. Varieerudes moodustavad konverbi ja tarindi asukoht kõikvõimalikke kombinatsioone: nt konverbialguline tarind (näited 2, 5) võib paikneda nii põhilause ees, sees kui ka järel.

- (1) Nüüd kodus voodis **lebad**es valdas teda jõuetuse tunne. (ILU)
- (2) Üle hoovi läks keskküttekütja, **kandes** mingit pange. (ILU)
- (3) Marvi leinas **vaikides**. (ILU)
- (4) Hakkasin kotis **sobrades** taskurätikut otsima. (AJA)
- (5) **Tundes** korteris gaasilõhna, keerake ventiil kohe kinni. (AJA)

Kuigi eesti sõnajärge on mitmekülselt käsitletud (vt Rimmel 1963; Tael 1988; Lindström 2005, 2006, 2017), pole konverbitarindi ega üldse infiniittarindite sõnajärg palju tähelepanu pälvunud (vt Lindström 2017: 560). Artikli alustuseks tutvustan põgusalt konverbitarindi mõistet ning esitan seejärel ülevaate varasematest tähelepanekutest kõrvallause ja konverbitarindi sõnajärje kohta. Kõrvallause, eeskätt määruslause sõnajärg on oluline seepärast, et ühelt poolt on seda käsitletud põhjalikumalt kui konverbitarindi sõnajärge ja teiselt poolt on määruslause konverbitarindiga kohati lähisünonüümne. Seda arvestades võivad kõrvallause sõnajärje käsitlused anda eeskju konverbitarindi sõnajärje käsitlemiseks. Seniste uurimistulemuste tutvustamise järel esitan siinse uurimuse küsimused ja annan ülevaate ülejäänud artikli struktuurist.

1.1. Konverbitarind

Konverb on infiniitne verbivorm, mis moodustab koos laienditega määruslikult alistatud infiniittarindi ehk konverbitarindi (KT) (vt Haspelmath 1995: 3; Nedjalkov 1998: 340; Ylikoski 2003: 222; Khalilova 2009: 216). Konverbitarind on paljudes keeltes esinev morfosüntaktiline strateegia, mille abil väljendatakse kompleksset sündmusstruktuuri (vt Pilot-Raichoor 2010: 166; Croft 2012: 320). Seejuures laiendab konverbitarind teist sündmust väljendavat konstruktsiooni ehk põhilause, mis võib esineda mitmel süntaktilisel kujul. Siin artiklis nimetan põhilause ja konverbitarindi tervikut komplekslauseks, olenemata täpsest süntaktilisest struktuurist.

Kuigi konverbitarindit käsitletakse süntaktiliselt alistatud konstruktsioonina, leidub sel funktsionaalselt nii alistusele kui ka asümmeetrilisele rinnastusele oma-seid jooni (vt Bisang 1995: 141; Reintges 2010: 203). Selle alusel, kas konverbitarind väljendab üht või mitut määruslikku tähendust, jagunevad konverbid spetsiifilise tähendusega ja kontekstilisteks konverbideks (Nedjalkov 1998: 341). *des-* ja *mata-*konverbid, mille polüseemiat on põhjalikult käsitletud (Uuspõld 1966; Plado 2015; Erelt 2017: 815–818; Simmul 2018), on kontekstilised, ning otstarvet väljendav *maks-*vorm spetsiifilise tähendusega konverb, mis kannab üksnes otstarbetähendust.

1.2. Kõrvallause öeldise ja konverbi asukoht

Nikolai Rimmel on jaganud kõrvallaused öeldise asukoha järgi tavalisteks ja lauselisteks (st „pealause kaaluga”) kõrvallauseteks. Tavalises kõrvallauses paikneb öeldis viimasel kohal, lauselises kõrvallauses paikneb öeldis aga eespool, enamasti teisel kohal subjekti järel. Tavaline kõrvallause täpsustab põhilause, lauseline kõrvallause väljendab kogu komplekslause põhilist infot. Tavalise kõrvallausega komplekslause kannab rõhku põhilause, lauselise kõrvallause puhul jaguneb lauserõhk põhi- ja kõrvallause vahel võrdsemalt. Lauselisus seostub ka funktsiooniga: vastandavad kõrvallaused on enamasti lauselised, aga ajalused mitte. (Rimmel 1963: 240–246)

Rimmeli järgi on eesti keeles kõige loomulikum *des-* ja *mata-*konverbi lõppasend, eesasend aga pidurdab komplekslause hoogu. Rimmel möönab varieeruvust ning nimetab süntaktilisi, pragmaatilisi ja stilistilisi tegureid, mille mõjul võib tarind olla konverbialguline. Üks konverbi eesasendit soodustav asjaolu on põhjuse funktsioon. (Rimmel 1963: 293–296)

*des-*tarindi kohta on Rimmeli tähelepanekuid kinnitanud Liina Martõkainen, kelle järgi paikneb *des-*vorm kõige sagedamini (49%-l juhtudest) tarindi lõpus. Siiski esineb *des-*vorm peaaegu niisama sageli (43%) ka tarindi alguses. Tarindi sees paikneb vorm vaid 1%-l juhtudest ja 7% *des-*tarinditest on ühesõnalised. Martõkaineni järgi on ajamääruslik tarind tavaliselt konverbilõpuline (näide 1) ja kaasnemismääruslik tarind (näide 2) konverbialguline. Tingimusmääruslikus tarindis (näide 5) paikneb konverb enam-vähem võrdsetl lõpus ja alguses. Viisi- ja vahendimääruslikud tarindid (näide 4) on enamasti konverbilõpulisel ning harvemaid funktsioone täitvad, nt põhjus- ja mööndustähendusega tarindid enamasti konverbialgulisel. (Martõkainen 2015: 34–39)

Martõkainen on käsitletud ka konverbi asukohta seost tarindi pikkusega: mida lühem on tarind, seda sagedamini paikneb *des*-vorm tarindi lõpus, ja mida pikem on tarind, seda sagedamini paikneb *des*-vorm tarindi alguses. Põhilause ees või sees paiknev tarind on enamasti konverbilõpuline (näited 1, 4) ning põhilause järel paiknev tarind konverbialguline (näide 2). (Martõkainen 2015: 39–41) Sellele, et põhilause ees paiknevale tarindile on iseloomulik konverbilõpulisus, viitab ka Kaja Tael (1988: 23–24). *maks*-tarind paikneb Mati Ereli (2017: 799) järgi põhilause järel või ees, põhjalikult pole *maks*-tarindi asukohta varieerumist uuritud.

1.3. Kõrvallause ja konverbitarindi asukoht

Tüpoloogiliselt oleneb kõrvallause asukoht nii funktsioonist kui ka konkreetse keele vormilistest piirangutest (vt Diessel 2019: 99). Eesti keeles kõrvallause asukohal ranget vormipiiranguid pole: see võib paikneda põhilause ees, järel ja sees ning varieerumine seostub funktsionaalsete teguritega.

Arvestades asukohta põhilause suhtes, nimetab Remmel kõrvallauseid ees-, vahe- ja järellauseteks. Kõige levinumad on järellaused ja kõige harvemad vahelaused. Eesasendit eelistavad aja- ja tingimuslaused, kusjuures ajalauseid jagunevad võrdlemisi ühtlaselt ees-, vahe- ja järellauseteks. Ka mööndus- ja otstarbelauseid paiknevad suhteliselt sageli põhilause ees ja vahel, põhjuslause esineb aga ees- või järellausena. (Remmel 1963: 285–290)

Holger Diessel on arutlenud inglise keele suuliste ja kirjalike lausete põhjal selle üle, kuidas aja-, põhjus- ja tingimuslausete asukoht oleneb kolmest mõjurist, mis võivad omavahel vastuollu sattuda: 1) komplekslause mõistmise lihtsus ning 2) infostruktuurilised ja 3) semantilised tegurid. Diessel, kes võrdleb ees- ja järellaused, käsitlemata vahelaused, leiab, et üldiselt kalduvad lühemad kõrvallaused esinema põhilause ees ja pikemad põhilause järel. Kõige sagedamini esinevad põhilause ees tingimuslaused, seejärel ajalauseid ja kõige harvem põhjuslaused. (Diessel 2005: 450–455) Samasuguse järelduseni on jõutud ka varem (vt Quirk jt 1985: 1107; Diessel 1996, 2001).

Järellaused on Diesseli (2005: 456–458) järgi nii kuulaja/lugeja kui ka kõneleja/kirjutaja seisukohalt lihtsamad kui eeslaused, sest kuulaja/lugeja ei pea ühe konstruktsiooni vastuvõtmise ajal teist meeles pidama ega kõneleja/kirjutaja plaanima. Infostruktuuriliselt soodustab määruslause eesasendit tekstisidusus ehk põhilause eelneva kontekstiga sidumise ja põhilause tekstilise lähtekohana toimimise funktsioon (Diessel 2005: 459–461); semantiliselt aga eelkõige tingimuslikkus: tingimuslause esitab mitme võimaluse seast ühe, mis määrab kindlaks põhilause käsitamise viisi (Diessel 1996: 73, 2005: 461–463). Ajalause on esmatahtis ikoonilisus: põhilause sündmusele eelnevat sündmust väljendab enamasti eeslause. Enamik põhjuslauseid on aga hoolimata ikoonilisest eelnevusest järellaused, sest põhjuslause esitab tavaliselt uut olulist infot. Põhilause ees esinev põhjuslause esitab tavaliselt tuntud infot, mis on põhilauses sisalduva järelduse alus. (Diessel 2005: 463–465)

Remmel (1963: 285) ees-, vahe- ja järellausete eeskujul jagan konverbitarindid ees-, sise- ja järeltarinditeks.¹ Remmel (1963: 292) järgi on sisetarindid (näide 4) harvemad kui ees- (näide 1) ja järeltarindid (näide 2). Martõkainen järgi jaotuvad aga *des*-tarindid ees- (26%), järel- (41%) ja sisetarinditeks (33%) võrdlemisi ühtlaselt, kusjuures kõige harvemad pole mitte sise-, vaid eestarindid. Ajamääruslikud *des*-tarindid esinevad pea võrdselt sise- (38%) ja eestarindina (36%) (näide 1), veidi vähem järeltarindina (26%). Kaasnemismääruslikud tarindid esinevad aga ülekaalukalt enim (94%) põhilause järel (näide 2). Tingimusmääruslikud tarindid paiknevad peamiselt põhilause ees (46%) (näide 5) ja sees (40%). Viisi- ja vahendimääruslikud tarindid esinevad aga tavaliselt põhilause sees (48%) (näide 4) ja järel (37%) (näide 3). (Martõkainen 2015: 22–27) *mata*- ja *maks*-tarindi sõnajärge pole uuritud.

Siin artiklis keskendun *des*-, *mata*- ja *maks*-konverbitarindi sõnajärje varieerumist mõjutavatele teguritele ning otsin vastust järgmistele uurimisküsimustele.

- Missuguste funktsionaalsete ja struktuuriliste teguritega seostub konverbitarindi asukoha varieerumine?
- Missuguste funktsionaalsete ja struktuuriliste teguritega seostub konverbi asukoha varieerumine?

Järgnevas annan kõigepealt ülevaate uurimuse aluseks olevast andmestikust ja esitan andmestiku põhjal *des*-, *maks*- ja *mata*-tarindi üldkirjelduse. Seejärel analüüsin kvantitatiivselt konverbi ja konverbitarindi asukohta mõjutavaid funktsionaalseid ja struktuurilisi tegureid ning teen kokkuvõtte.

2. Andmestik ja konverbitarindit kirjeldav statistika

2.1. Andmestik

Uurimuse aluseks on kvantitatiivne korpusuuring, mille andmestik koosneb *des*-, *mata*- ja *maks*-konverbitarindit sisaldavatest lausetest. *des*- ja *mata*-tarindiga laused on pärit eesti kirjakeele korpuse 1990. aastate ajakirjandustekstide (maht 865 000 sõnet; AJA) ja ilukirjandustekstide (602 000 sõnet; ILU) katkendite korpusest. *maks*-tarindit sisaldavad laused pärinevad tasakaalus korpusest (15 miljonit sõnet; TK).

Kogusin kõik korpustes esinevad *mata*-tarindid (1255) ja viis korda väiksemast tekstihulgast võrreldava arvu *des*-tarindeid (1025), misjärel eraldasin materjali hulgast leksikaliseerunud või grammatiseerunud *des*- ja *mata*-tarindid. Olles kodeerinud varasemas artiklis (Simmul 2018) esitatud süsteemi järgi ülejäänud *des*- ja *mata*-tarindite funktsiooni, arvasin andmestikust välja nende lisafunktsioonidega tarindid, mida esines vähem kui kümme korda. Selle tulemusel jäi alles 825 *des*-tarindit ja 476 *mata*-tarindit. Nendele lisaks kogusin proportsionaalse hulga *maks*-tarindeid (500 tarindit), mille tulemusena koosneb andmestik 1801 konverbitarindist.

¹ Kasutan nimetust *sisetarind*, mis sobib tänu põhilause sees paikneva tarindi ja põhilause seose tihedusele paremini kui *vahetarind*.

Andmestik on kodeeritud viis kvalitatiivset tunnust ja üks kvantitatiivne tunnus. Uuritavad kvalitatiivsed tunnused on 1) konverbitarindi asukoht põhilause suhtes ja 2) konverbi asukoht tarindis. Peale nende on varasematest konverbitarindi ja kõrvallause sõnajärje uurimustest pärit tähelepanekute põhjal valitud neli seletavat tunnust: kvalitatiivsete tunnustena tarindi baas- ja lisafunktsioon ning konverbi infiniitvorm ja kvantitatiivse tunnuseks tarindi pikkus. Infiniitvorm (*des-*, *maks-* või *mata-*vorm) on seletavate tunnuste hulka valitud selleks, et uurida eri tuumaga tarindite võimalikke sõnajärje erinevusi. Tunnustest ja nende tasemetest annab ülevaate tabel 1.

Tabel 1. Tunnused ja tasemed

Tunnus	Selgitus	Tasemed
BF	Konverbitarindi baasfunktsioon	AEG, KAASNEMINE
LF	Konverbitarindi lisafunktsioon	PUUDUB, MÖÖNDUS-VIIS, MÖÖNDUS, PÕHJUS, OTSTARVE, TINGIMUS-MÖÖNDUS, TINGIMUS, TINGIMUS-PÕHJUS, TINGIMUS-VAHEND, TULEMUS, TÄPSUSTUS, VAHEND, VASTANDUS, VIIS, VIIS-TULEMUS
PIKKUS	Konverbitarindi pikkus sõnades	1–43
TA	Konverbitarindi asukoht põhilause suhtes	ees, järel, sees
VA	Konverbi asukoht tarindis	esimene, viimane, üksi, muu
INF	Konverbi infiniitvorm	<i>des-</i> , <i>mata-</i> , <i>maks-</i> vorm

Baas- ja lisafunktsiooni mõistet olen lähemalt selgitanud varasemas uurimuses (Simmul 2018). Baasfunktsioon põhineb aja- või samasusseosel, mis on olemas iga konverbitarindi ja põhilause sündmuse vahel. Baasfunktsioonil on kaks taset: AEG ja KAASNEMINE. AJA baasfunktsiooniga konverbitarind väljendab põhilause sündmuse ajalisi konteksti (näited 1, 6). KAASNEMISE baasfunktsiooniga konverbitarind asetub enamasti ise põhilause konteksti (näited 2, 7). KAASNEMISE ja AJA baasfunktsiooni vastandus on iseloomulik ainult *des*-tarindile, *maks-* ja *mata*-tarindil AJA baasfunktsiooni ei esine.

(6) Ma olin koju jõudes väga, väga väsinud. (ILU)

(7) Siis laskub Ingel seljakile liivakünkale, kohendades käteringi pea alla. (ILU)

Lisafunktsioon vastab põhilause ja konverbitarindi aja- või samasusseosele lisanduda võivale seosele, nt põhjuslik, kirjeldav ja vastuoluseos. Lisafunktsioonid liituvad eri baasfunktsioonidele ja neid väljendavad eri infiniitvormid (vt tabelit 2). Lisafunktsioonid võivad kombineeruda, mispuhul konverbitarind kannab kaht lisafunktsiooni. Andmestik on kodeeritud 15 lisafunktsiooni, mida illustreerivad näited 1–16. Üheksa lisafunktsiooni on ühesed: MÖÖNDUS (näide 8), OTSTARVE (10), PÕHJUS (11), TINGIMUS (12), TULEMUS (16), TÄPSUSTUS (17), VAHEND (18), VASTAN-

DUS (19), VIIS (20). Süsteemsuse huvides on siia arvatud ka lisafunktsiooni puudumine (PUUDUB), mis vastab konverbitarinditele, mis seostuvad põhilausega ainult aja- või samasusseose kaudu (näited 6, 7). Peale üheste lisafunktsioonide esineb viis kahe lisafunktsiooni kombinatsiooni: MÖÖNDUS-VIIS (9), TINGIMUS-MÖÖNDUS (13), TINGIMUS-PÕHJUS (14), TINGIMUS-VAHEND (15) ja TULEMUS-VIIS (21).

(8) Asumata küll riigi pealinnas, kuid olles algusest peale rajatud vaimsesse pealinna, koondas arhiivraamatukogu Eesti rahvuslikku trükisõna. (AJA)

(9) Siis tulid nemad, tulid palumata ja läksid ajamata – nagu oli nende komme. (ILU)

(10) Aeg-ajalt vedas mõni neist ninaga õhku, veendumaks, mis üldse toimub. (TK)

(11) Vastu oli tulnud ainult Inglise soovil, arvates tal olevat tüli pakkide ja võõra saatjaga nagu mina. (ILU)

(12) Ja nii võis ta nüüd ükskõik millisel aastaajal välja minnes valida nelja-viie täisvarustuse komplekti vahel. (ILU)

(13) Tõlkimatagi on kõik arusaadav: keel kordub keeles, sõna sõnas. (ILU)

(14) Olukorrast endale aru andmata ei mõista me, et Venemaa nõuab rahvusvaheliste organisatsioonide kadu. (AJA)

(15) Ka meil rajoonis hakkas teatud ajast juuri ajama seisukoht, et vähendades lehmade arvu, saab vabanenud sööta ära kasutada piimakuse tõstmiseks. (AJA)

(16) Edaspidi jäid need ka tummas öös teed tähistama, laskmata kivikoormail suunalt hälbida. (ILU)

(17) Puutus asi rahasse, esines ta ärimehena, pooldades ikka tagasihoidlikumat ja vähem raha nõudvat ettevõtmist. (AJA)

(18) Peldikus konutades õnnestus tal piletikontrolli eest kõrvale hiilida. (ILU)

(19) Projekt annab need õigused ENSV kodanikele, ilma aga seda terminit defineerimata. (AJA)

(20) Mine, ravi ennast terveks, paranda oma keha ja hing ning veeda oma päevad mind kiites ja tänades. (ILU)

(21) Tekkis küsimus, kas autot võib liigutada selles olijat kahjustamata. (AJA)

(22) Anne noogutas tummalt, ikka veel mõistmata, mida võõras oma jutuga taotleb. (ILU)

2.2. Konverbitarindi sõnajärge kirjeldav statistika

Selles jaotises esitan ülevaate uurimuse andmestikust. *des*-tarindil leidub kaks baasfunktsiooni ja 12 lisafunktsiooni. Kõik *maks*-tarandid kannavad KAASNEMISE baasfunktsiooni ja otstarbe lisafunktsiooni. *mata*-tarindil esineb üks baasfunktsioon ja 11 lisafunktsiooni. Andmestiku konverbitarindite baas- ja lisafunktsioonide jaotusest annab ülevaate tabel 2.

Tabel 2. Baas- ja lisafunktsioonide jaotus²

Lisafunktsioon	Baasfunktsioon				Kokku
	AEG	KAASNEMINE			
	<i>des</i> -tarind	<i>maks</i> -tarind	<i>mata</i> -tarind		
PUUDUB	166	182	0	162	510
MÖÖNDUS	3	0	0	19	22
MÖÖNDUS-VIIS	0	0	0	15	15
OTSTARVE	0	0	500	0	500
PÕHJUS	32	43	0	56	131
TINGIMUS	43	0	0	0	43
TINGIMUS-MÖÖNDUS	6	0	0	13	19
TINGIMUS-PÕHJUS	8	0	0	23	31
TINGIMUS-VAHEND	42	9	0	0	51
TULEMUS	0	41	0	13	54
TÄPSUSTUS	0	45	0	2	47
VAHEND	55	46	0	0	101
VASTANDUS	0	4	0	16	20
VIIS	0	100	0	145	245
VIIS-TULEMUS	0	0	0	12	12
Kokku	355	470	500	476	1801

Konverbitarindi pikkus varieerub suurel määral: lühemad tarindid koosnevad ainult konverbitarindist (näited 9, 13), pikemad tarindid aga rohkem kui 20 sõnast. Konverbitarind võib paikneda põhilause ees (näited 14, 18), järel (näited 20, 21) või sees (näide 12). Konverb võib paikneda tarindis esimesel (näited 16–17) või viimasel (19, 21) kohal, toimida üksi (9, 13) või paikneda tarindi sees (näide 22). Nimetatud struktuuriliste tunnuste sagedusest annavad ülevaate tabelid 3–5, 7 ja 9.

Tabel 3. Konverbitarindi pikkus

Tunnus	<i>des</i> -tarind	<i>maks</i> -tarind	<i>mata</i> -tarind	Kokku
Pikkus 1 sõna	98	0	68	166
Pikkus 2–4 sõna	455	164	303	922
Pikkus 5–7 sõna	166	175	57	398
Pikkus 8–10 sõna	54	86	33	173
Pikkus 11–43 sõna	52	75	15	142

Tabel 4 annab ülevaate konverbitarindi asukohast. Kõige sagedamini, sh rohkem kui pool *mata*-tarinditest (näide 22) ja rohkem kui kolmveerand *maks*-tarinditest (näide 10), paikneb konverbitarind põhilause järel. Kõige rohkem varieerub asukohalt *des*-tarind, millest 40% on järeltarindid (näide 20), mis on lähedane Martokainen (2015: 22) tulemusele (41%). Eestitarindina esineb u kolmandik *des*-tarinditest (näide 18) ning alla viiendiku *maks*- ja *mata*-tarinditest. Sisetarindina esineb u veerand *des*- (näide 12) ja *mata*-tarindeid (näide 26), kusjuures *mata*-sisetarindeid

² Sagedasemad väärtused on tabelites poolpaksus kirjas.

leidub rohkem kui -eestarindeid, mis on vastuolus R Emmeli (1963: 292) seisukohaga, et nii *des-* kui ka *mata-*sisetarindid on kõige harvemad. *maks-*sisetarindid esinevad marginaalselt.

Tabel 4. Konverbitarindi asukoht

Asukoht	<i>des</i> -tarind	<i>maks</i> -tarind	<i>mata</i> -tarind	Kokku
Põhilause ees	284 (34%)	80 (16%)	86 (18%)	450
Põhilause sees	210 (25%)	9 (2%)	132 (28%)	351
Põhilause järel	331 (40%)	411 (82%)	258 (54%)	1000
Kokku	825	500	476	1801

Tabel 5 annab ülevaate konverbitarindi pikkusest asukoha järgi. Kõige rohkem leidub kahe- kuni neljasõnalisi tarindeid. Enim tarindeid paikneb põhilause järel ja mida pikemad on tarindid, seda suurem on järeltarindite osakaal. Kõige harvem paiknevad tarindid põhilause sees. Mida lühemad tarindid, seda suurem on sisetarindite osakaal. See on kooskõlas Martõkaineni (2015: 28) tulemustega *des*-tarindi kohta.

Tabel 5. Konverbitarindi pikkus sõnades asukoha järgi

Sõnade arv	Ees	Sees	Järel	Kokku
1	31 (19%)	82 (49%)	53 (32%)	166
2–4	285 (31%)	227 (25%)	410 (44%)	922
5–7	89 (22%)	27 (7%)	282 (71%)	398
8–10	24 (14%)	10 (6%)	139 (80%)	173
11–43	21 (15%)	5 (4%)	116 (82%)	142

Tabel 6 kajastab seda, kuidas konverbitarindi asukoht seostub funktsiooniga. AJA baasfunktsiooniga konverbitarindid on enamasti eestarindid (näide 1), KAASNEMISE baasfunktsiooniga aga järeltarindid (näide 22), mis on kooskõlas Martõkaineni (2015: 23–24) tulemustega. Ainus lisafunktsioon, mille korral KAASNEMISE baasfunktsiooniga tarind ei paikne kõige sagedamini põhilause järel, on TINGIMUSPÕHJUS. Seda lisafunktsiooni kandvad *mata*-tarindid (näide 14) on eripärased, väljendades ainsa *mata*-tarindi funktsioonina põhilause (hüpoteetilist) konteksti.

Tabel 7 annab ülevaate sellest, kuidas konverbi asukoht jaotub infiniitvormi järgi. Natuke üle poole tarinditest on konverbialgulised, kuid nendest enamiku moodustavad *maks*-tarindid, mis on ülivaldavalt (97%) konverbialgulised (näide 9). *des*- ja *mata*-tarind on konverbialgulised (näited 16, 17) või -lõpulised (näited 20, 21), misjuures viimane positsioon on levinum. See on kooskõlas Martõkaineni (2015: 34) tähelepanekutega *des*-tarindi kohta. Ühesõnalised *des*- (12%) (näide 3) ja *mata*-tarindid (14%) (näide 9) on siinse uurimuse andmetel mõnevõrra sagedasemad kui Martõkaineni (ühesõnalisi *des*-tarindeid 7%, vt 2015: 34).

Tabel 6. Konverbitarindi asukoht funktsioonide järgi

Lisafunkt- sioon	Baasfunktsioon							
	AEG				KAASNEMINE			
	Tarindi asukoht				Tarindi asukoht			
	Ees	Sees	Järel	Kokku	Ees	Sees	Järel	Kokku
PUUDUB	88 (53%)	59 (36%)	18 (11%)	165	43 (13%)	79 (23%)	222 (65%)	344
MÖÖNDUS- VIIS	0	0	0	0	0	6 (40%)	9 (60%)	15
MÖÖNDUS	3 (100%)	0	0	3	8 (42%)	1 (5%)	10 (53%)	19
PÕHJUS	22 (69%)	8 (25%)	2 (6%)	32	33 (33%)	13 (13%)	53 (54%)	99
OTSTARVE	0	0	0	0	80 (16%)	9 (2%)	411 (82%)	500
TINGIMUS- MÖÖNDUS	3 (50%)	2 (33%)	1 (17%)	6	2 (15%)	5 (38%)	6 (46%)	13
TINGIMUS	25 (58%)	16 (37%)	2 (5%)	43	0	0	0	0
TINGIMUS- PÕHJUS	5 (63%)	1 (13%)	2 (25%)	8	14 (61%)	4 (17%)	5 (23%)	23
TINGIMUS- VAHEND	30 (73%)	8 (20%)	3 (7%)	41	6 (60%)	1 (10%)	3 (30%)	10
TULEMUS	0	0	0	0	0	1 (2%)	53 (98%)	54
TÄPSUSTUS	0	0	0	0	0	0	47 (100%)	47
VAHEND	39 (70%)	14 (25%)	3 (5%)	56	13 (28%)	11 (24%)	22 (49%)	46
VASTANDUS	0	0	0	0	0	0	20 (100%)	20
VIIS	0	0	0	0	35 (14%)	108 (44%)	102 (42%)	245
VIIS- TULEMUS	0	0	0	0	1 (8%)	5 (42%)	6 (50%)	12
Kokku	215 (61%)	108 (31%)	31 (9%)	354	229 (16%)	243 (17%)	969 (67%)	1447

Tabel 7. Konverbi asukoht infiniitvormi järgi

Infiniitvorm	Asukoht tarindis			
	Esimene	Viimane	Üksi	Muu
<i>des</i>	284	422	98	21
<i>maks</i>	486	5	0	9
<i>mata</i>	154	238	68	16
Kokku	924 (51%)	665 (37%)	166 (9%)	46 (3%)

Konverbi asukohast tarindi funktsiooni järgi annab ülevaate tabel 8. AJA baasfunktsiooniga tarindid on enamasti konverbilõpulisel (näide 13). KAASNEMISE baasfunktsiooni puhul on pilt mitmekesisem. Osa lisafunktsioonidega tarindeid esineb enamasti konverbialgulisena ja osa konverbilõpulisena, kusjuures kokku on konverbialgulisi tarindeid üle poole rohkem. VASTANDUSE lisafunktsiooni korral (näide 19) paikneb konverb võrdse sagedusega esimesel ja viimasel kohal ning MÖÖNDUSE-VIIISI lisafunktsiooniga tarindid on enamasti ühesõnalised (näide 9).

Tabel 8. Konverbi asukoht funktsioonide järgi

Lisa-funkt-sioon	Baasfunktsioon									
	AEG					KAASNEMINE				
	Konverbi asukoht					Konverbi asukoht				
	Esi-mene	Viima-ne	Üksi	Muu	Kokku	Esi-mene	Viima-ne	Üksi	Muu	Kokku
PUUDUB	19 (12%)	126 (76%)	18 (11%)	2 (1%)	165	151 (44%)	150 (44%)	22 (6%)	21 (6%)	344
MÖÖNDUS-VIIIS	0	0	0	0	0	1 (7%)	5 (33%)	9 (60%)	0	15
MÖÖNDUS	2 (67%)	1 (33%)	0	0	3	17 (89%)	2 (11%)	0	0	19
PÕHJUS	16 (42%)	21 (55%)	0	1 (3%)	38	75 (76%)	20 (40%)	0	4 (4%)	99
OTSTARVE	0	0	0	0	0	486 (97%)	5 (1%)	0	9 (2%)	500
TINGIMUS-MÖÖNDUS	0	0	0	0	0	1 (8%)	8 (62%)	4 (31%)	0	13
TINGIMUS	7 (16%)	31 (72%)	5 (12%)	0	43	0	0	0	0	0
TINGIMUS-PÕHJUS	5 (63%)	2 (25%)	1 (13%)	0	8	0	23 (100%)	0	0	23
TINGIMUS-VAHEND	9 (22%)	32 (78%)	0	0	41	1 (10%)	8 (80%)	1 (10%)	0	10
TULEMUS	0	0	0	0	0	42 (78%)	12 (22%)	0	0	54
TÄPSUSTUS	0	0	0	0	0	45 (96%)	0	0	2 (4%)	47
VAHEND	9 (16%)	43 (77%)	4 (7%)	0	56	7 (15%)	36 (78%)	3 (7%)	0	46
VASTAN-DUS	0	0	0	0	0	9 (45%)	9 (45%)	0	2 (10%)	20
VIIIS	0	0	0	0	0	22 (9%)	120 (49%)	98 (40%)	5 (2%)	245
VIIIS-TULEMUS	0	0	0	0	0	1 (8%)	11 (92%)	0	0	12
Kokku	67 (19%)	256 (72%)	28 (8%)	3 (1%)	354	858 (59%)	409 (28%)	137 (9%)	43 (3%)	1447

Tabel 9 annab ülevaate tarindi pikkuse ja konverbi asukoha seosest. Tarindid on jagatud nelja pikkusvahemikku ja tabelist on välja jäetud ühesõnalised tarindid. Enamik konverbitarindeid on kahe kuni nelja sõna pikkused. Pikemaid tarindeid on vähem ja mida pikem on tarind, seda vähem neid esineb. Konverbialgulised tarindid on üldiselt pikemad kui konverbilõpulisel. Lühikesi (2–4 sõna) konverbilõpulisel tarindeid (näide 18) leidub ligi 1,75 korda rohkem kui lühikesi konverbialgulisi tarindeid (näide 15). Mida pikem tarind, seda suurem on konverbialguliste ja seda väiksem konverbilõpulistel tarindite osakaal. Tarindi sees paikneva konverbiga tarindid jaotuvad pikkuste vahel sarnaselt konverbialguliste tarinditega.

Tabel 9. Konverbitarindi pikkus sõnades konverbi asukoha järgi³

Sõnade arv	Esimene	Viimane	Muu	Kokku
2–4	331 (36%)	577 (63%)	14 (2%)	922
5–7	313 (77%)	72 (18%)	13 (3%)	398
8–10	155 (90%)	10 (6%)	8 (5%)	173
11–43	126 (89%)	5 (4%)	11 (8%)	142

3. Konverbitarindi sõnajärge mõjutavate tegurite statistiline analüüs

3.1. Puu ja metsa meetod

Et selgitada, missuguste funktsionaalsete ja struktuuriliste teguritega seostuvad tarindi ja konverbi asukoht, olen kasutanud klassifitseerimispuu ja juhumetsa ehk puu ja metsa meetodit (vt Breiman 2001; Strobl jt 2009). Meetod põhineb vaatluste korduval rühmitamisel ja on kasulik, kui andmehulga kohta on palju seletavaid tunnuseid, mis on omavahel korrelatsioonis (vt Strobl jt 2008; Strobl jt 2009; Levshina 2015: 291). Konverbitarindi sõnajärje uurimiseks sobib puu ja metsa meetod hästi, sest tõenäoliselt on seletavad tunnused tugevas korrelatsioonis. Üldse sobib see meetod hästi just loomuliku keele andmete korrastamiseks (vt Klavan jt 2015). Meetodi tugevus on ka see, et seletavate tunnuste hulk pole piiratud: mudel jätab ebaolulised tunnused kõrvale (Baayen jt 2013: 264).

Klassifitseerimispuu andmerühmitusmeetodiga saab kergesti mõistetava ülevaate, kus kajastuvad ka seletavate tunnuste omavahelised seosed (Baayen jt 2013: 265, 273). Meetod põhineb kahel korduval toimingul: esiteks leitakse seletav tunnus, mis on uuritava tunnusega kõige tugevamalt seotud; teiseks jagatakse vaatlused selle tunnuse alusel kahte rühma, kus toiminguid korratakse (Strobl jt 2009: 325; Baayen jt 2013: 265; Levshina 2015: 291). Toimingud korduvad, kuni ei leidu enam seletavaid tunnuseid, mille seos uuritava tunnusega oleks statistiliselt oluline, või kuni ühte rühma kuuluvate vaatluste arv jõuab kindlaks määratud alampiirini (Strobl 2009: 327; Baayen jt 2013: 265). Siinses uurimuses olen alampiiriks määranud ~5%

³ Protsendid näitavad konverbi asukoha osakaalu eri pikkusega tarindite seas.

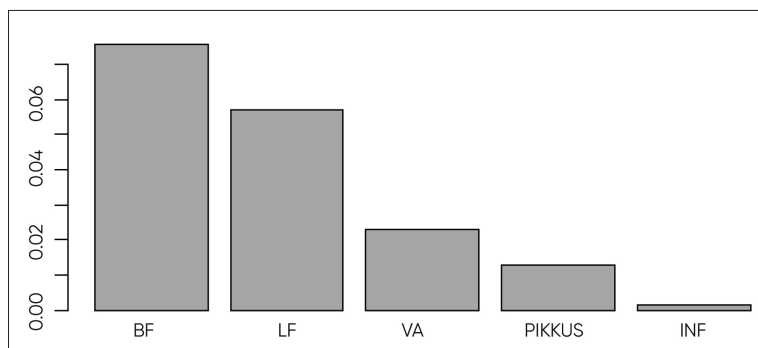
vaatlustest ehk 90 vaatlust. Esimesel jagunemisel jaotuvad kõik vaatlused, edaspidi jaguneb korraga aina vähem vaatlusi, st juba kokku rühmitunud vaatlused. Esimene jagunemine põhineb enamasti olulisel seletaval tunnusel, mis ei pruugi aga olla kõige olulisem. (Baayen jt 2013: 265)

Klassifitseerimispuu joonist on lihtne lugeda. Puu harudega sarnanevad jagunemised ehk sõlmed järjestuvad joonisel ülalt alla: ülemine sõlm jagab kaheks kõik vaatlused, järgmised sõlmed jagavad kokku jaotunud vaatlused omakorda kaheks ja alumise taseme rühmad esitavad vaatluste lõppkogumid tulpdigrammina. Iga tulpdigramm näitab protsentides, kui suur on selle rühma vaatluste seas uuritava tunnuse eri väärtuste osakaal, ja diagrammi kohal olev kiri näitab rühma kuuluvate vaatluste hulka. Kuigi tavaliselt on joonist lihtne tõlgendada, raskendab seda hargnemiste rohkus. (Baayen jt 2013: 265, 287)

Klassifitseerimispuid on soovitatav kombineerida juhumetsa meetodiga, sest need täiendavad teineteist (vt Baayen jt 2013: 265). Juhumets põhineb paljude klassifitseerimispuude arvutustel ja ennustab ühe seletava tunnuse olulisust uuritava tunnuse suhtes enamasti täpsemalt kui puu (vt Baayen jt 2013: 265, 267; Levshina 2015: 292). Juhumets ei anna aga teavet seletavate tunnuste omavaheliste seoste kohta, milleks on omakorda kasulik klassifitseerimispuu (vt Baayen jt 2013: 265, 273).

3.2. Konverbitarindi asukohta mõjutavad tegurid

Konverbitarindi asukohta varieerumist seletavaid tunnuseid (vt tabelit 1) olen niisiis uurinud juhumetsa ja klassifitseerimispuu meetodi abil. Tulemusi kajastavad juhumetsa joonis 1 ja klassifitseerimispuu joonis 2.⁴ Joonisel 1 kasvab seletavate tunnuste olulisus vasakult paremale. Seega seostub konverbitarindi asukoht eelkõige funktsionaalsete teguritega (baas- ja lisafunktsioon). Struktuurilistest teguritest seostub konverbitarindi asukoht tugevamalt konverbi asukohaga (VA) ning nõrgemalt tarindi pikkuse ja infiniitvormiga. Ka joonis 2 kajastab konverbitarindi asukohta seost kõigi seletavate tunnustega.

Joonis 1. Konverbitarindi asukohta varieerumist mõjutavad tegurid (juhumets).

⁴ Klassifitseerimispuu joonised 2 ja 4 on trükitehnilisel põhjusel avaldatud võrguaadressil http://www.siis.ut.ee/wp-content/uploads/2020/02/SimmulKK_Joonised.pdf

Kõigepealt jaotuvad tarindid lisafunktsiooni alusel (sõlm 1). Suurema rühma moodustavad 11 lisafunktsiooniga tarindid, mis jagunevad omakorda baasfunktsiooni alusel (sõlm 2). AJA baasfunktsiooniga tarindid paiknevad sagedamini põhilause ees ja harvem põhilause järel kui KAASNEMISE baasfunktsiooniga tarindid. Konverbitarindi asukoht on seotud ka konverbi asukohaga: konverbilõpulised AJA baasfunktsiooniga tarindid paiknevad sagedamini põhilause sees kui teised tarindid. Rühma 4 ja 5 kuuluvaid AJA baasfunktsiooniga tarindeid ilmestavad näited 23 ja 24.

(23) Pälsoni ja Vanemuise ristmikul seistes meenus üks Ruiso kirjeldatud episood Kemerovo laagrist. (ILU)

(24) Rääkides ringraja Tallinnasse ehitamise argumentidest, jäi mainimata vahest kõige olulisem. (AJA)

Konverbilõpulised ja ühesõnalised KAASNEMISE baasfunktsiooniga tarindid paiknevad sagedamini põhilause sees ja harvem põhilause järel kui konverbialgulisel või tarindi sees paikneva konverbiga tarindid (sõlm 6). KAASNEMISE baasfunktsiooniga tarindite asukoht seostub ka lisafunktsiooniga (sõlmed 7 ja 12). PÕHJUSE, TINGIMUSE-PÕHJUSE, TINGIMUSE-VAHENDI, TINGIMUSE ja VAHENDI lisafunktsiooni kandvad konverbilõpulised ja ühesõnalised tarindid paiknevad põhilause ees sagedamini kui põhilause järel. Seega sarnanevad nende lisafunktsioonidega tarindid asukohalt tarinditega, mis kannavad AJA baasfunktsiooni. See on ootuspärane, sest erinevalt mitmest teisest lisafunktsioonist liituvad kõik need lisafunktsioonid ka AJA baasfunktsioonile (vt tabelit 3). Rühma 8 kuuluvat PÕHJUSE lisafunktsiooniga tarindit ilmestab näide 25.

(25) Teise rahva tavadid tundmata arvas ta, et nii on kõige parem. (ILU)

Konverbilõpulised ja ühesõnalised tarindid, mille lisafunktsioon on MÖÖNDUS-VIIS, MÖÖNDUS, PUUDUB, TINGIMUS-MÖÖNDUS, VIIS või VIIS-TULEMUS, paiknevad kõige sagedamini põhilause sees. Eriti sageli paiknevad seal lühikesed, kuni kaheõnalised tarindid (rühm 10), mida illustreerib näide 26.

(26) Nende silmad puhkavad tüdimata sumedal välul. (ILU)

Ülejäänud rühmade konverbitarindid paiknevad kõige sagedamini põhilause järel. Sellised on kõik KAASNEMISE baasfunktsiooniga tarindid, kus konverb paikneb tarindi alguses või sees. Nende seast paiknevad kõige sagedamini põhilause järel tarindid, mille lisafunktsioon on MÖÖNDUS-VIIS, PUUDUB, TINGIMUS-MÖÖNDUS, VIIS või VIIS-TULEMUS (rühm 13). Ülejäänud lisafunktsioonidega esineb rohkem ka eestarindeid (rühm 14). Rühma 13 ja 14 kuuluvat PÕHJUSE ja PUUDUVA lisafunktsiooniga tarindit ilmestavad näited 27 ja 28.

(27) Ta sulges silmad, **soovimata end peeglist näha**. (ILU)

(28) „Aianduskooperatiivis,” täpsustas Paavel, **ulatades Kaarlile paberisse keeratud lühikese kaelaga pudeli**. (ILU)

Kalduvus esineda põhilause järel ja mitte selle sees ühendab viimati käsitletud tarindeid selliste KAASNEMISE baasfunktsiooni kandvate tarinditega, millel on TULEMUSE, TÄPSUSTUSE, VASTANDUSE ja OTSTARBE lisafunktsioon (näited 29–32).

(29) Juhtide vastutus peaks suutma korvata suure osa kontrolliva aktiivi tegevusest, **andes sellega arvukatele inimestele võimaluse teha oma otsesest tööd**. (AJA)

(30) Firma Infofilm olevat korraldajaid raskelt alt vedanud, **jättes õigel ajal kohale toomata videoprojektori ja -ekraani**. (AJA)

(31) Stepping out asub kusagil jazzi ja tantsuteatri piirimail, **saavutamata seejuures esimese elegantset tantsulisust või teise mõtteintensiivsust**. (AJA)

(32) 2001. aastal korraldati kaks põldkatset **uurimaks** külvieelselt mulda antud vedelväetise ja HMM toimet suvinisule. (TK)

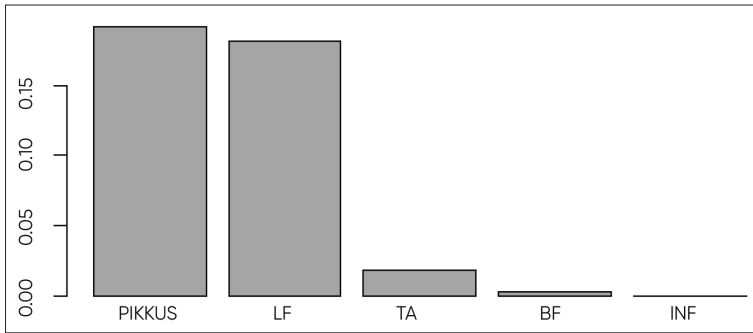
Ülal nimetatud lisafunktsioonidega tarindid rühmituvad omakorda konverbi infiniitvormi alusel (sõlm 15): *des-* ja *mata-*tarind ei paikne kunagi põhilause ees (rühm 14), *maks-*tarind aga võib seal paikneda. *maks-*tarindi eesasendi sagedus seostub tarindi pikkusega: kuni viiesõnalised tarindid paiknevad sagedamini põhilause ees kui pikemad tarindid (vrd rühmad 18 ja 19).

Niisiis seostub konverbitarindi asukoha varieerumine eelkõige funktsiooniga, st baas- ja lisafunktsiooniga. KAASNEMISE baasfunktsiooniga tarindid paiknevad enamasti põhilause järel ja AJA baasfunktsiooniga tarindid põhilause ees. Kõige suurem on järeltarindite osakaal KAASNEMISE baasfunktsiooniga tarindite seas, mis kannavad OTSTARBE, TULEMUSE, TÄPSUSTUSE ja VASTANDUSE lisafunktsiooni või kus konverb paikneb esimesel kohal või tarindi sees. Konverbilõpulisel ja ühesõnalised kaasnemise baasfunktsiooniga tarindid paiknevad võrdlemisi ühtlaselt põhilause ees, sees ja järel.

Konverbitarindi järelasendit soosivad seega kõige tugevamini KAASNEMISE baasfunktsioon, OTSTARBE, TULEMUSE, TÄPSUSTUSE ja VASTANDUSE lisafunktsioon, konverbi asukoht tarindi alguses või sees ning tarindi suurem pikkus. Eesasendit soodustab eelkõige AJA baasfunktsioon, seesasendit tarindi konverbilõpulisus ja ühesõnalisus.

3.3. Konverbi asukohta mõjutavad tegurid

Puu ja metsa meetodil olen uurinud ka konverbi asukoha varieerumist seletavaid tunnuseid (vt tabelit 1). Juhumetsa joonis 3 näitab, et konverbi asukoht seostub eelkõige ühe struktuurilise ja ühe funktsionaalse teguriga, milleks on tarindi pikkus ja lisafunktsioon. Vähemal määral on konverbi asukoht seotud tarindi asukoha (TA) ja baasfunktsiooniga ning kõige nõrgemalt infiniitvormiga.

Joonis 3. Konverbi asukoha varieerumist mõjutavad tegurid (juhumets).

Joonisel 4⁵ kajastub konverbi asukoha seos kolme seletava tunnusega: lisafunktsiooni (sõlmed 1, 6, 15), pikkuse (sõlmed 2, 4, 17) ja tarindi asukohaga (sõlmed 5, 9, 12). Baasfunktsioon ja infiniitvorm on klassifitseerimispuu mudelist välja jäänud.

Kõigepealt jagunevad tarindid lisafunktsiooni alusel (sõlm 1). Suuremas ja mitmekesisemas rühmas eristuvad omakorda ühesõnalised tarindid (näide 33).

(33) Vaatasin vana head semu **naeratades**. (ILU)

Pikemad tarindid jaotuvad veel kord pikkuse järgi: kahe- kuni neljasõnalised tarindid on sagedamini konverbilõpulisel kui pikemad tarindid. Nii lühemate kui ka pikemate tarindite puhul seostub konverbi asukoht tarindi asukohaga, kusjuures järeltarindid on mõlemal juhul sagedamini konverbialgulisel ja harvem konverbilõpulisel kui ees- ja sisetarindid (sõlmed 5 ja 12). Lühemate järeltarindite konverbi asukoht seostub lisafunktsiooniga: PUUDUVA lisafunktsiooniga tarindid on teistest sagedamini konverbialgulisel. Kahe- kuni neljasõnalised ees- ja sisetarindid on valdavalt konverbilõpulisel.

Vähemalt viiesõnalised tarindid on sagedamini konverbialgulisel kui lühemad tarindid. Vähemalt viiesõnalised ees- ja sisetarindid jagunevad üsna võrdselt konverbialgulisteks ja -lõpulisteks, sama pikkade järeltarindite seas on konverbialgulistele osakaal aga palju suurem (näide 34).

(34) Kuu aega hiljem teatati sellest sovhoosile ka kirjalikult, **nõudes üleandmise eeltingimuseks uue survetorustiku rajamist!** (AJA)

Esimese hargnemise (sõlm 1) väiksema rühma moodustavad tarindid, mis kannavad MÖÖNDUSE, OTSTARBE, PÕHJUSE, TULEMUSE või TÄPSUSTUSE lisafunktsiooni, on enamasti konverbialgulisel ega ole kunagi ühesõnalised (rühmad 14, 16, 17). TÄPSUSTUSE ja OTSTARBE lisafunktsiooniga tarindid on peaaegu alati konverbialgulisel (rühm 16); MÖÖNDUSE, PÕHJUSE ja TULEMUSE lisafunktsiooni korral oleneb

⁵ Vt http://www.siis.ut.ee/wp-content/uploads/2020/02/SimmulKK_Joonised.pdf

konverbi eesasendi valdavus pikkusest: lühemates tarindites paikneb konverb sagedamini ka viimasel kohal. Rühma 18 kuuluvat MÖÖNDUSE lisafunktsiooniga tarindit ilmestab näide 35.

(35) **Tahtmata** midagi öelda, peab siiski ütleva, et kanad olid järgmise päeva lõunaks Kevade tänavale kirju kärnase vaibana uuesti laiali laotatud. (ILU)

Üldjoontes jagunevad tarindid konverbi asukoha järgi kahte rühma. Ühe rühma moodustavad MÖÖNDUSE, OTSTARBE, PÕHJUSE, TULEMUSE ja TÄPSUSTUSE lisafunktsiooniga tarindid, mis on valdavalt konverbialgulisel. Teise rühma moodustavad tarindid, kus konverbi asukoht seostub tugevalt tarindi pikkusega: mida pikem tarind, seda sagedamini paikneb konverb tarindi alguses ja sees; mida lühem tarind (v.a ühesõnalised tarindid), seda sagedamini paikneb konverb tarindi lõpus.

Tarindi konverbialgulisust soodustavad MÖÖNDUSE, OTSTARBE, PÕHJUSE, TULEMUSE ja TÄPSUSTUSE lisafunktsioon, tarindi suurem pikkus ja järelasend. Tarindi konverbilõpulisust soodustab eelkõige tarindi lühidus.

4. Kokkuvõte

Artikkel andis ülevaate funktsionaalsetest ja struktuurilistest teguritest, millest oleb eesti *des-*, *mata-* ja *maks-*konverbitarindi sõnajärg, st tarindi asukoht lauses ja konverbi asukoht tarindis. Uurimistulemustest selgus, et konverbitarindi sõnajärge mõjutavad peamiselt funktsioon ja pikkus. Et *des-* ja *mata-*tarindi komareeglid arvestavad niihästi tarindi kui ka konverbi asukohta, mille eri kombinatsioonid seostuvad sageduselt eri funktsioonidega, pakuvad uurimistulemused kinnitust ka sellele, et komareeglitel on funktsionaalne aluspõhi.

des-, *mata-* ja *maks-*tarindi asukoht varieerub: üle poole (56%) vaadeldud konverbitarinditest on järeltarindid, ligi veerand eestariidid ja ligi viiendik sisetariidid. Konverbitarindi asukoha varieerumine seostub eelkõige funktsionaalsete tegurite, st baas- ja lisafunktsiooniga. Üldjoontes paiknevad KAASNEMISE baasfunktsiooniga tarindid enamasti põhilause järel ja AJA baasfunktsiooniga tarindid põhilause ees. Konverbitarindi järelasendit soodustavad KAASNEMISE baasfunktsioon, OTSTARBE, TULEMUSE, TÄPSUSTUSE ja VASTANDUSE lisafunktsioon ning struktuurilistest teguritest konverbi asukoht tarindi alguses või sees ja tarindi suurem pikkus. Järeltarindite osakaal on kõige suurem selliste KAASNEMISE baasfunktsiooniga tarindite seas, mis kannavad OTSTARBE, TULEMUSE, TÄPSUSTUSE ja VASTANDUSE lisafunktsiooni või kus konverb paikneb tarindis esimesel kohal või tarindi sees.

Konverbitarindi eesasendit soodustab eelkõige AJA baasfunktsioon ning seesasendit tarindi konverbilõpulisus ja ühesõnalisus. Konverbitarindi asukohta kõige tugevamalt mõjutavatest teguritest annab ülevaate tabel 10.

Konverbivorm paikneb enamasti tarindi alguses või lõpus. Konverbialgulisel on veidi üle poole andmestikus sisalduvatest tarinditest, mille seas moodustavad enamiku *maks-*tarindid, kusjuures *des-* ja *mata-*tarindid on sagedamini konverbilõpu-

lised. Ühesõnalisi *maks*-tarindeid andmestikus ei esinenud; *des*- ja *mata*-tarinditest on ühesõnalised vastavalt 12% ja 14%. Tarindi sees laiendite vahel paikneb konverb harva.

Tabel 10. Konverbitarindi asukohta kõige tugevamalt mõjutavad tegurid

Seletava tunnuse väärtus		KT asukoht	Näide
Baasfunktsioon	AEG	ees	<u>Lahkudes</u> oleks ta peaaegu peeglisse sülitanud.
	KAASNEMINE		Teised kõndisid aeglaselt kirikus ringi, <u>uurides kirju põrandatahvlitel</u> .
Lisafunktsioon	OTSTARVE	järel	Osapooled loobuvad vägivallast, <u>saavutamaks rahu</u> .
	TULEMUS		Pereema kadus kööki, <u>jättes jutlemise tütarde hooleks</u> .
	TÄPSUSTUS		Belgia servereeri üllatuse, <u>jäädes 0:2 alla Albaaniale</u> .
	VASTANDUS		Polüstilistika ühendas mõlemat, <u>neid kummatigi kokku sünteesimata</u> .
Konverbi asukoht	esimene		Tal polnud silmi ega aru, <u>mõistmaks tõde</u> .
	viimane	ees	Seda <u>õeldes</u> paistis vanaema ise nii väike. Nad astusid <u>seisjaid nägemata</u> neist mööda.
Tarindi pikkus	ühesõnaline	sees	All-linnas valis ta <u>kõhklemata</u> pika sirge tänava.
	pikk	järel	[--] on linnana küllalt väike, <u>suutmaks koondada kogu linna tähelepanu kaheks nädalaks festivalile</u> .

* Selles tabelis ja järgnevates tabelites ilmestab tunnuse väärtusega seotud sõnajärjestust sellele väärtusele iseloomuliku infiniitvormi tarind.

Konverbi asukoha varieerumine seostub tarindi pikkuse, lisafunktsiooni ja asukohaga. Konverbialgulisust soodustavad suurem pikkus, osa lisafunktsioone ja tarindi järelasend. Konverbi asukoha järgi jagunevad tarindid kahte rühma. Tarindid, mille lisafunktsioon on MÖÖNDUS, OTSTARVE, PÕHJUS, TULEMUS ja TÄPSUSTUS, on enamasti konverbialguliselised. Ülejäänud tarindite puhul seostub konverbi asukoht ennekõike tarindi pikkusega: mida pikem tarind, seda rohkem esineb konverbialguliselisi tarindeid, ja mida lühem tarind, seda rohkem esineb konverbilõpuliselisi ja ühesõnalisi tarindeid. Konverbi asukohta kõige tugevamalt mõjutavatest teguritest annab ülevaate tabel 11.

Konverbi ja tarindi asukoht seostuvad ka omavahel ja moodustavad kokku konverbitarindi sõnajärjestust. Eestariidid jagunevad ühtlaselt konverbilõpulisteks (üle 50%) ja -algulisteks (40%). Konverbilõpuline eestariid on AJA baasfunktsiooniga tarindite põhiline esinemiskuju. Konverbialguliselised aga kõige sagedamini need AJA baasfunktsiooniga eestariidid, mis kannavad PÕHJUSE ja MÖÖNDUSE lisafunktsiooni.

Enamik sisetarindeid (üle 90%) on konverbilõpulisel või ühesõnalised ja nende osakaal on kõige suurem VIISI lisafunktsiooniga tarindite seas. Võrdlemisi palju sisetarindeid kannab ka PUUDUVAT lisafunktsiooni.

Järeltarinditest on enamik (üle 70%) konverbialgulised, mis on ka konverbitarindi põhiline esinemiskuju (ligi 40% tarinditest). Konverbilõpulisel järeltarindi esinemiskuju on omane VAHENDI, VIISI, TULEMUSE-VIISI ja VASTANDUSE lisafunktsioonile ning ühesõnalise järeltarindi kuju VIISI lisafunktsioonile.

Tabel 11. Konverbi asukohta kõige tugevamalt mõjutavad tegurid

Seletava tunnuse väärtus		Konverbi asukoht	Näide
Lisafunktsioon	MÖÖNDUS	esimene	<u>Soovimata</u> sekkuda härrade vaidlusse, pean siiski selgitama, kuidas [---]
	OTSTARVE		Nad üritasid firmat leida, <u>otsimaks</u> koostöövõimalusi.
	PÕHJUS		<u>Jõudmata</u> enam mõõka tõsta, virutas Marten rusikaga tubli hoobi.
	TULEMUS		Ta jooksis aina edasi, <u>kadudes</u> viimaks kadastiku varju.
	TÄPSUSTUS		Rahvas ei lasknud tal sõnagi öelda, <u>karjudes</u> vahele: „Maha masuurikas!”
Pikkus	pikk		Meie meeled on teritunud, <u>eristamaks</u> pisimaidki iseärasusi liigikaaslaste välimuses ja käitumises.
	lühike	viimane üksi	Annan <u>silmi avamata</u> allkirja. „Kas tõesti?” küsis ema <u>imestades</u> .
Tarindi asukoht	järel	esimene	Pildile pandi vale pealkiri, <u>varjamaks</u> sisu.

Funktsiooniti jagunevad konverbitarindid sõnajärjemustri alusel kolme rühma: 1) AJA baasfunktsiooniga tarindid, 2) enamik KAASNEMISE baasfunktsiooniga tarindeid ja 3) VIISI lisafunktsiooniga tarindid. AJA baasfunktsiooniga tarindid kalduvad esinema konverbilõpulisel või -algulise eestariindina. Enamik KAASNEMISE baasfunktsiooniga tarindeid kaldub esinema konverbialgulise järeltarindina. KAASNEMISE baasfunktsiooni ja VIISI lisafunktsiooniga (sh kombinatsioonid) tarindite sõnajärjemuster on mitmekesine: kõige rohkem leidub konverbilõpulisel sise- ja järeltarindeid ning ühesõnalisi sisetarindeid. Omaimelisena eristuvad TINGIMUSEPÕHJUSE lisafunktsiooniga *mata*-tarindid, mis esinevad peamiselt konverbilõpulistel eestariinditena (nagu AJA baasfunktsiooniga tarindid). Konverbitarindi põhilistest sõnajärjemustritest annab funktsioonirühmade kaupa ülevaate tabel 12.

Tabel 12. Konverbitarindi põhilised sõnajärjestused funktsioonirühmade kaupa

Funktsioon	KT asukoht	Konverbi asukoht	Näide
AEG	ees	viimane	Ükskord karja hoides leidsin ussi.
KAASNEMINE	järel	esimene	Nähes vankrit , peitis ta raha ära. Bigart seiskas sammu, istumaks sõidukisse.
		viimane	Ta rääkis sõja koledustest neid ilustamata .
KAASNEMINE	sees	viimane	Ta vaatas talle paluvalt naeratades otsa.
		üksi	Seal taoti lakkamata vaimurelvi.
	TINGIMUS-PÕHJUS	ees	Ilma kõrgemale kaebamata ei tehtagi midagi.

Edaspidi väärks uurimist ühelt poolt see, mil määral mõjutavad konverbitarindi asukohta tarindi infostruktuuriline roll põhilause suhtes ja konverbitarindi sündmuse ikooniline seos (eelnevus, samaaegsus või järgnevus) põhilause sündmusega, ja teiselt poolt see, kas konverbitarindi sõnajärjestused varieeruvad registriti (olenemata funktsioonist).

Artikli valmimist on toetanud Euroopa Regionaalarengu Fond (Eesti-uuringute Tippkeskus) ja Eesti Teadusagentuur (projekt PRG341 „Pragmaatika grammatika kohal: subjektiivsus ja intersubjektiivsus eesti keele registrites ja tekstiliikides“).

ALLIKAD

- AJA** = Eesti kirjakeele korpuse 1990-ndate aastate ajakirjandustekstide katkendite korpus.
<https://www.cl.ut.ee/korpused/kasutajaliides/index.php?lang=et>
- ILU** = Eesti kirjakeele korpuse 1990-ndate aastate ilukirjandustekstide katkendite korpus.
<https://www.cl.ut.ee/korpused/kasutajaliides/index.php?lang=et>
- TK** = Tasakaalus korpus. <http://www.keeleeveeb.ee/>

KIRJANDUS

- Baayen, R. Harald; Hendersen, Anna; Janda, Laura A.; Makarova, Anastasia; Nessel, Tore 2013.** Making choices in Russian: Pros and cons of statistical methods for rival forms. – Russian Linguistics, kd 37, nr 3, lk 253–291.
- Bisang, Walter 1995.** Verb serialization and converbs: Differences and similarities. – Converbs in Cross-Linguistic Perspective. Toim Martin Haspelmath, Ekkehard König. Berlin: Mouton de Gruyter, lk 137–188.
- Breiman, Leo 2001.** Random Forests. – Machine Learning, kd 45, nr 1, lk 5–32.
- Croft, William 2012.** Verbs: Aspect and Causal Structure. Oxford: Oxford University Press.
- Diessel, Holger 1996.** Processing factors of pre- and postposed adverbial clauses. – Berkeley Linguistics Society, kd 22, lk 71–82.

- Diessel, Holger 2001.** The ordering distribution of main and adverbial clauses a typological study. – *Language*, kd 77, nr 3, lk 345–365.
- Diessel, Holger 2005.** Competing motivations for the ordering of main and adverbial clauses. – *Linguistics*, kd 43, nr 3, lk 449–470.
- Diessel, Holger 2019.** Preposed adverbial clauses: Functional adaptation and diachronic inheritance. – *Explanation in Linguistic Typology: Diachronic Sources, Functional Motivations and the Nature of the Evidence*. Toim Karsten Schmidtke-Bode, Natalia Levshina, Susanne Maria Michaelis, Ilja Seržant. Leipzig: Language Science Press, lk 97–122.
- EKK = Mati Erelt, Tiiu Erelt, Kristiina Ross.** Eesti keele käsiraamat. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2007.
- Erelt, Mati 2017.** Sekundaartarindiga laused. – Eesti keele süntaks. (Eesti keele varamu III.) Toim Mati Erelt, Helle Metslang. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 756–840.
- Erelt, Mati 2019.** Lause õigekeelsus: juhatused ja harjutused. Neljas, täiendatud trükk. Tallinn: Emakeele Selts.
- Erelt, Mati; Metslang, Helle; Plado, Helen 2017.** Alus. – Eesti keele süntaks. (Eesti keele varamu III.) Toim Mati Erelt, Helle Metslang. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 240–252.
- Haspelmath, Martin 1995.** The converb as a cross-linguistically valid category. – *Converbs in Cross-Linguistic Perspective*. Toim Martin Haspelmath, Ekkehard König. Berlin: Mouton de Gruyter, lk 1–55.
- Khalilova, Zaira 2009.** A Grammar of Khwarshi. (Landelijke Onderzoekschool Taalwetenschap 234.) Utrecht: LOT.
- Klavan, Jane; Pilvik, Maarja-Liisa; Uiboaed, Kristel 2015.** The use of multivariate statistical classification models: Comparing textual and behavioral evidence. – *Folia Linguistica*, kd 50, nr 2, lk 355–384.
- Levshina, Natalia 2015.** How to Do Linguistics with R: Data Exploration and Statistical Analysis. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins.
- Lindström, Liina 2005.** Finiitverbi asend lauses. Sõnajärg ja seda mõjutavad tegurid suulises eesti keeles. (Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 16.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Lindström, Liina 2006.** Infostruktuuri osast eesti keele sõnajärje muutumisel. – *Keel ja Kirjandus*, nr 11, lk 875–888.
- Lindström, Liina 2017.** Lause infostruktuur ja sõnajärg. – Eesti keele süntaks. (Eesti keele varamu III.) Toim Mati Erelt, Helle Metslang. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 537–565.
- Martõkainen, Liina 2015.** *des*-konstruktsiooni sõnajärg. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikooli eesti keele osakond. <http://hdl.handle.net/10062/48658>
- Nedjalkov, Igor 1998.** Converbs in the languages of Eastern Siberia. – *Language Sciences*, kd 20, nr 3, lk 339–351.
- Pilot-Raichoor, Cristiane 2010.** Converbs and adverbial clauses in Badaga, a South-Dravidian language. – *Clause Linking and Clause Hierarchy: Syntax and Pragmatics*. Toim Isabelle Bril. Amsterdam–Philadelphia: Benjamins, lk 161–202.
- Plado, Helen 2015.** *des*- ja *mata*-konverbi kasutusest eesti murretes. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 60. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia, lk 195–218.
- Quirk, Randolph; Greenbaum, Sidney; Leech, Geoffery; Svartvik, Jan 1985.** A Grammar of Contemporary English. London: Longman.

- Reintges, Chris 2010.** Coordination, converbs and clause chaining in Coptic Egyptian typology and structural analysis. – Clause Linking and Clause Hierarchy: Syntax and pragmatics. Toim Isabelle Bril. Amsterdam–Philadelphia: Benjamins, lk 203–266.
- Remmel, Nikolai 1963.** Sõnajärjestus eesti lauses. – Eesti keele süntaksi küsimusi. (Keele ja Kirjanduse Instituudi uurimused VIII.) Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 216–389.
- Simmul, Carl Eric 2018.** *des-* ja *mata*-konverbitarindi funktsioonid. – Keel ja Kirjandus, nr 11, lk 847–867.
- Strobl, Carolin; Boulestix, Anne-Laure; Kneib, Thomas; Augustin, Thomas; Zeileis, Achim 2008.** Conditional variable importance for random forests. – BMC bioinformatics, kd 9, artikkel nr 307.
- Strobl, Carolin; Malley, James; Tutz, Gerhard 2009.** An introduction to recursive partitioning: Rationale application and characteristics of classification and regression trees, bagging and random forests. – Psychological Methods, kd 14, nr 4, lk 323–348.
- Tael, Kaja 1988.** Sõnajärjemallid eesti keeles (võrrelduna soome keelega). (KKI preprint 56.) Tallinn: ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Uuspõld, Ellen 1966.** Määrusliku *des-*, *mata-*, *nud-* (~*nuna-*) ja *tud-* (~*tuna-*) konstruktsiooni struktuur ja tähendus. – Keele modelleerimise probleeme I. (Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 188.) Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, lk 1–196.
- Ylikoski, Jussi 2003.** Defining non-finites: Action nominals, converbs and infinitives. – SKY Journal of Linguistics, nr 16, lk 185–237.

Carl Eric Simmul (sünd 1991), doktorant, Tartu Ülikool (Jakobi 2, 51005 Tartu), simmulman@gmail.com

Word order in Estonian *des-*, *mata-* and *maks-*converb constructions

Keywords: syntax, word order, semantics, grammatical semantics, Estonian *des-*construction, Estonian *mata-*construction, Estonian *maks-*construction.

The relatively free Estonian word order is formed under the combined impact of certain pragmatic and syntactic principles: the word order is based on sentence information structure, but is also organized by the V2 constraint (see Tael 1988; Lindström 2017). Although there is extensive research on Estonian word order (see, e.g., Remmel 1963; Tael 1988; Lindström 2005), the word order in secondary constructions has not been studied in detail (except Martõkainen 2015). The article discusses the variation of word order in standard Estonian converb constructions, i.e. in the *des-*, *mata-* and *maks-*constructions functioning as free modifiers. The focus lies on two relevant characteristics: the position of the converb in the construction and the position of the construction in relation to the main clause. A converb can be located at the beginning, end or middle of a construction or stand alone, while a converb construction can be found before, after or within the main clause. Structural and functional factors of variation are analysed. Also discussed are the relationship between

the locations of the converb and the converb construction, as well as the relationship of either location with the following four features: (1) the basic and (2) secondary function of the construction (see Simmul 2018), (3) the length of the construction and (4) the infinitive marker of the converb (*-des*, *-maks* or *-mata*). The approach is usage-based. The 1801 sentences chosen for containing a converb construction have been analysed using the methods of classification tree and random forest.

The study revealed that the location of the converb construction mainly depends on the basic and secondary functions of the construction, notably, the constructions with the basic function of concomitance tend to be located after the main clause, whereas the constructions with the basic function of time typically come before the main clause. The constructions with the secondary function of purpose, result, specification, or contrast tend to be found after the main clause. Also, the after position is preferred by longer constructions as well as those starting with the converb. The position of the converb in the construction mainly depends on the position, length and secondary function of the construction. The before position of the converb is favoured by secondary functions such as CONCESSION, PURPOSE, CAUSE, RESULT and SPECIFICATION, as well as a greater length of the construction and its position after the main clause.

Carl Eric Simmul (b. 1991), PhD Student, University of Tartu (Jakobi 2, 51005 Tartu),
simmulman@gmail.com